

Opochis fragrans

Ορχιδέες της Ρόδου

ΚΕΙΜΕΝΟ - ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ : ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΒΑΓΙΑΝΟΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ : ΙΩΑΝΝΑ ΔΕΙΚΤΑΚΗ

Είναι ξημερώματα Σαββάτου, αρχές του Απρίλη, που πετάω για τη Ρόδο. Σκοπός μου να βρω και να φωτογραφίσω μερικές από τις σπάνιες ορχιδέες του νησιού. Το νοικιασμένο αυτοκίνητο που με περιμένει στο αεροδρόμιο δεν μοιάζει και τόσο κατάλληλο για τους χωματόδρομους που σκοπεύω να διασχίσω αλλά τα τζιπ ήταν όλα νοικιασμένα σε ξένους που κατακλύζουν αυτή την εποχή το νησί, για τον ίδιο σκοπό.

Kατευθύνομαι νότια όπου τα βιβλία αναφέρουν την ύπαρξη της σπάνιας *Ophrys regis-ferdinandii*. Αυτή η ορχιδέα με το λαμπερό μπλε χρώμα υπάρχει μόνο στα νησιά του Νοτιοανατολικού Αιγαίου (Ρόδος, Σύμη, Τήλος, Σάμος, Χίος) και στην απέναντι ακτή της Τουρκίας (Κουσάνται, Χερσόνησος Τσεσμέ). Από το "Τεννάδι" στρίβω αριστερά για την παραλία "Πλημύρι" όπου οι τριγύρω λόφοι θεωρούνται ο καλύτερός τους βιότοπος. Ο δρόμος οδηγεί σύντομα στη θάλασσα. Ξεκίνησα ανεβαίνοντας τον πρώτο λόφο που είδα δίπλα σε καμιά δεκαριά παρκαρισμένα αυτοκίνητα, μαζί με ένα ζευγάρι που έμοιαζαν ξένοι, που κι αυτοί κρατώντας ένα βιβλίο και μια φωτογραφική μηχανή βάλθηκαν αμέσως να ψάχνουν ανάμεσα στους θάμνους, προφανώς για ορχιδέες.

Σύντομα απογοητεύτηκα καθώς δεν έβλεπα τίποτα από αυτό που αναζητούσα. Από την κορυφή του λόφου διέκρινα πέντε-έξι ακόμη

Η πολύ δυσεύρετη *Ophrys regis ferdinandii* είναι ενδημική του ανατολικού Αιγαίου και βρίσκεται κυρίως στη Ρόδο. Αναφέρεται σποραδικά η εμφάνισή της και στην Τήλο, την Σύμη, την Σάμο, την Χίο και απέναντι στο Κουσάντασι και την χερσόνησο του Τσεσμέ. Μαζί με την πολυσυγγενική της *Ophrys vernicia* (ενδημική της Ιβηρικής) ανήκει στην ομάδα της *Ophrys speculum* από την οποία ανθίζει 15 ημέρες αργότερα, περί το τέλος Μάρτη, αρχές Απρίλη. Τα φυτά της *Ophrys regis ferdinandii* είναι λεπτά και μικρά, πολύ δυσδιάκριτα, φυτρώνουν συνήθως σε ανοικτές ξηρές τοποθεσίες όπου το χώμα είναι σκληρό.

παρέες ορχιδεόφιλων να χτενίζουν την γύρω περιοχή. Πού και πού έβλεπα τις παρέες να πλησιάζουν μεταξύ τους και να γονατίζουν όλοι μαζί μπροστά σε κάποιο εύρημα. Η σκηνή θύμιζε τους κυνηγούς που μαζεύονται εκεί από που ακούγεται το μπαμι. Πέρασε από το μυαλό μου να κάνω το ίδιο αλλά μ' έπιασε το πατριωτικό και συνέχια μόνος. Πρόσεξα ότι το ζευγάρι των εικαζομένων αλλοδαπών κρατούσε σταθερά από μένα μια απόσταση γύρω στα 50 μέτρα, ίνως γιατί ο δύγκος του φωτογραφικού μου εξοπλισμού τους φαινόταν επαγγελματικός.

Κατά τις 10 αποφάσισα να αλλάξω τόπο. Γύρισα στο αυτοκίνητο και πήρα τον δρόμο για να βγω στον κεντρικό αλλά ένας χωματόδρομος στ' αριστερά μουν άλλαξε γνώμη. Στην αρχή ήταν πολύ βατός. Διέσχιζε χωράφια και μικρούς λόφους, που σταματώντας έψαχνα σύντομα.

Κάποια ξερά ζέματα που πέρασα με την κοιλιά του αυτοκινήτου να σέρνεται στα βότσαλα και μετά ένα περίεργο τοπίο. Θύμιζε έρημο στρωμένη με πέτρες. Χώμα άσπρο, ξερό, ηλιοκαπιμένο και η αραιή βλάστηση δεν ξεπερνούσε σε ύψος τους 20 πόντους. Ο ιδανικός βιότοπος για την ορχιδέα που έψαχνα να βρω. Πού και πού υπήρχαν κάποιοι κύκλοι από άσπρο χωμά που έδιναν μια εξωγήινη ατμόσφαιρα στο τοπίο.

Όταν άρχισα το ψάξιμο μου λύθηκε η απορία για την χρήση τους. Ανάμεσα στις πέτρες ήταν οικόποιοι άδειοι κάλυκες από μεγάλα βλήματα. Βρισκόμουνα μέσα σε πεδίο βολής και οι άσπροι κύκλοι ήταν οι στόχοι. Ελπίζοντας ότι το σαββατοκύριακο δεν γίνονται βολές συνέχισα το ψάξιμο αλλά μάταια. Βρήκα μόνο κάτι επερασμένες *Ophrys speculum*, γεγονός που με έπεισε, ότι ήταν καλή εποχή για την *ferdinandii*, αφού ανθίζει αμέσως μετά την *speculum*.

Ο δρόμος κατέληγε σε μια καλύβα δίπλα στη θάλασσα, όπου κάποιος ψάρευε με καλάμι. Τον ωρίησα εάν συνεχίζοντας μέσα στο πεδίο βολής θα έβγαινα σε άσφαλτο, αλλά αυτός μου συνέστησε να γυρίσω πίσω από εκεί που ήρθα γιατί παρακάτω οι χωματόδρομοι γινόταν πολύ κακοί. Απογοητευμένος γύρισα στην άσφαλτο και έστριψα για τον Άγιο Παύλο.

Λίγο πιο κάτω ένα αυτοκίνητο ήταν σταματημένο στα δεξιά και τρία άτομα ψηλότερα κατέβαιναν από την πλαγιά, κρατώντας φωτογρα-

φικές μηχανές και βίντεο. Όταν έφθασαν κάτω τους πλησίασα και τους ρώτησα στα Αγγλικά εάν είδαν καμπιά *ferdinandii*. Ήταν Γερμανοί κι άπως μου είπαν ψάχνοντας από το πρωΐ εκεί γύρω βρήκαν λίγα φυτά σε ένα ξέφωτο καμπιά εκατοστή μετρά πιο πάνω. Αποφάσισα να τις ψάξω και έπιασα την ανηφόρα. Το μέρος ήταν δασωμένο με πυκνά μυτερά πουρνάρια που τρυπούσαν το παντελόνι. Καμπιά ώρα βασανίστηκα χωρίς να βρω το ξέφωτο και φυσικά τις ορχιδέες. Ένα χιλιόμετρο πιο κάτω το μέρος φαινόταν καλό. Ήταν ήδη απόγευμα και η απελπισία με είχε κυριεύσει. Έφαχνα ανάμεσα στους θάμνους όταν έπεσα επάνω σε μια παρέα. Δύο άνδρες και μία γυναίκα. Ήταν Ολλανδοί και ιδιαίτερα έμπειροι, όπως αποδείχθηκε. Με ρώτησαν εάν είδαν καμπιά *Orchis punctulata* αλλά τους απογοήτευσα. Το σπάνιο αυτό είδος έχει να βρεθεί στην Ρόδο από το 1986, όταν εντοπίστηκε ένα φυτό σε αυτή την περιοχή. Φυσικά τους ρώτησα κι εγώ για την *ferdinandii*. Να, εδώ δίπλα βρήκαμε κάποιες, μου είπαν. Προχώρησα εκεί που μου έδειξαν, όχι πάνω από 20 μέτρα παραπέρα. Για καμπιά δεκαριά λεπτά τριγυρούσα στον εντελώς ίσιο και γυμνό χώρο που δεν είχε διάμετρο μεγαλύτερη των 20 μέτρων χωρίς να δω κάτι, έως ότου με

πλησίασε ένας και μου έδειξε κάτι πολύ μικρά φυτά, γύρω στους είκοσι πόντους, με μικρά μπλε λουλουδάκια, όχι μεγαλύτερα από 9-10 χιλιοστά. Επιτέλους τις βρήκα. Όταν μπρούμυτα ξαπλωμένος ευτίασα, η οθόνη της μηχανής γέμισε με το λαμπερό μπλε πανέμορφο λουλούδι, που με γυμνό μάτι είναι αδύνατο να θαυμάσουες. Βλέποντας τις φωτογραφίες μιας ορχιδέας στα βιβλία, για κάποιες που είναι πολύ μικρές δεν συνειδητοποιείς το μέγεθός τους και φάχνοντας να τις βρεις μπορεί και να τις προσπεράσεις, ή και ακόμη να τις πατήσεις. Το ίδιο μου συνέβη και φέτος το φθινόπωρο που έψαχνα να βρω την *Spiranthes spiralis*. Όταν μετά από πολλές περιπλανήσεις ξήτησα τη βοήθεια του φύλου και ειδικού στις ορχιδέες **Αντώνη Αλιμπέρτη**, αυτός μου υπέδειξε κάποια χωράφια κάτω από ελιές. Ευτυχώς που ήρθε και αυτός γιατί μόνος μου σήγουρα δεν θα τις διέκρινα ανάμεσα στα χόρτα, αφού δεν ξεπερνούσαν σε ύψος τους 10 πόντους.

Ακόμη και την επομένη καθώς πηγάναμε να βρούμε κάποια άλλα σπάνια λουλουδιά σταμάτησε σε ένα παρτέρι κοντά στο δρόμο, όπου

είχε βρει παλαιότερα την *Spiranthes*, και έλπιζε να βρει κάπως μεγαλύτερα φυτά. Το παρτέρι δεν ήταν μεγαλύτερο από 15 X 5 μέτρα και αφού έψαχνα τον φώναξα ότι δεν υπάρχουν φυτά. Αυτός επέμενε και όταν ανέβηκε βρήκε 3-4 φυτά σχεδόν μέσα στα πόδια μου, αυτής της ορχιδέας, παρ' όλο το μικρό μέγεθός της. Φωτογραφημένα από κοντά τα μικρά άσπρα λουλουδάκια της έμοιαζαν να είναι φτιαγμένα από κομμάτια πάγου και την ονομάσαμε **"ΠΑΓΩΜΕΝΗ ΟΡΧΙΔΕΑ"**.

Ίσως καμία άλλη οικογένεια φυτών δεν είναι τόσο ευρέως εξαπλωμένη στη γη και σε περισσότερα διαφορετικά κλίματα, από το επίπεδο της θάλασσας μέχρι τις κορφές των δένδρων, όσο οι ορχιδέες. Υπάρχουν λίγα μέρη στη γη, όπου εάν ξέρεις πότε και που να ψάξεις, δεν θα βρεις ορχιδέες. Θα τις βρούμε πριν από τον αρκτικό κύκλο μέχρι και πριν την Ανταρκτική.

Η εξελικτική τους ικανότητα που έχουν σαν όπλο για να αντιμετωπίζουν τις κλιματικές αλλαγές, βρίσκεται πίσω από την φανταστική τους διαφοροποίηση και ως εκ τούτου στον

είναι μια από τις

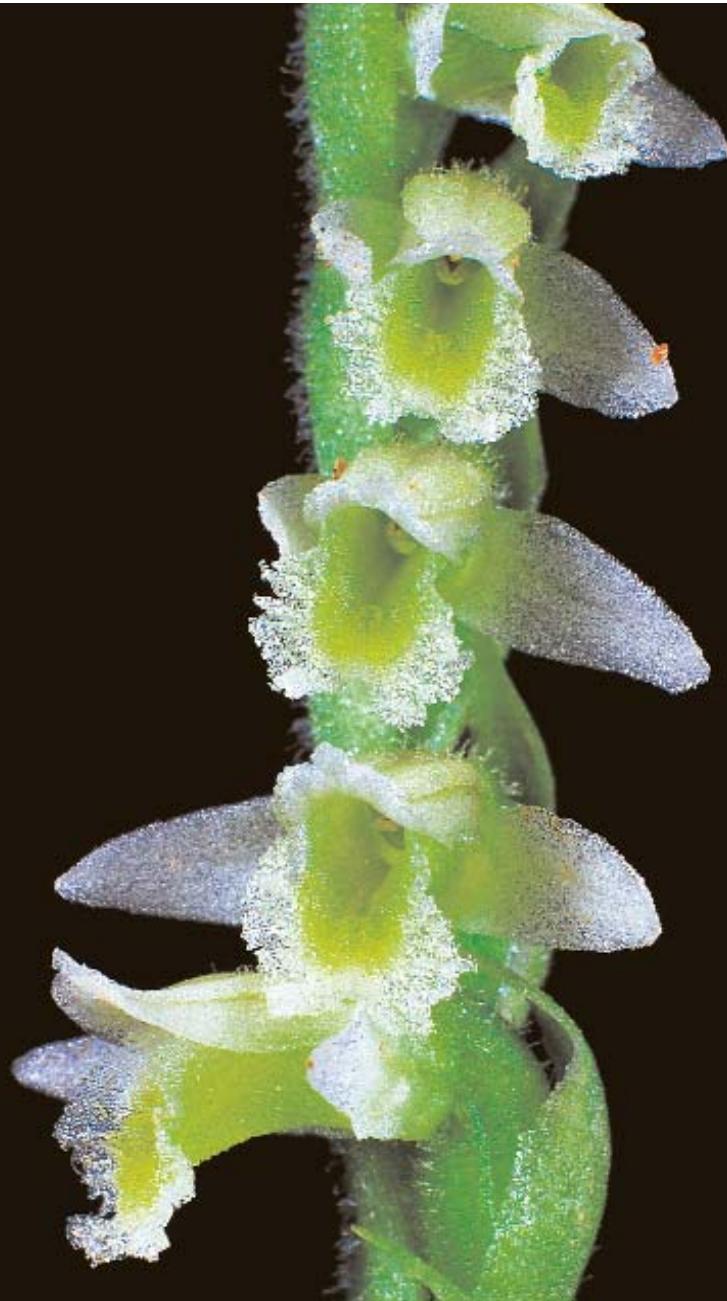
τρεις μεγαλύτερες των λουλουδιών μαζί με τα *gramineae* (χόρτα) και τα *compositae* (μαργαρίτες), περιλαμβάνοντας (ανάλογα με την ταξινομία που χρησιμοποιείται) από 25.000 έως 35.000 είδη.

απίστευτο αριθμό ειδών. Η οικογένεια των ορχεοειδών είναι μια από τις τρεις μεγαλύτερες των λουλουδιών μαζί με τα *Gramineae* (χόρτα) και τα *Compositae* (μαργαρίτες), περιλαμβάνοντας (ανάλογα με την ταξινομία

Φωτογραφίζον
τας την
παγωμένη
Ορχιδέα με τον
Αντώνη
Αλιμπέρτη
(δεξιά)
συγγραφέα
των έξοχων
βιβλίων "Οι
Ορχιδέες της
Κρήτης" και
"Τα Φυτά της
Κρήτης".

Η "ΠΑΓΩΜΕΝΗ ΟΡΧΙΔΕΑ": το *Spiranthes spiralis*. Κάθε λουλούδι από τα πέντε που διακρίνονται στην φωτογραφία δεν ξεπερνάει τα 5 χιλιοστά σε μέγεθος. Και όλο το φυτό τους δέκα πόντους. Εξαιρετικά δυσδιάκριτο είδος περνάει συχνά εντελώς απαρατήρητο ανάμεσα στα χόρτα. Προτιμά ελαιώνες και γενικά ανοιχτά μέρη. Της δώσαμε αυτό το όνομα γιατί τα λουλούδια φωτογραφημένα από κοντά μοιάζουν να αποτελούνται από κομμάτια πάγου.

Η *Ophrys oestifera* ξεχωρίζει από τις πολύ μακριές και μυτερές πλευρικές προεξοχές του χείλους. Μπορεί να φθάσει και σε ύψος τα πενήντα εκατοστά. Φύεται σε αλκαλικά εδάφη και εκτός Ελλάδας την συναντάμε από την Ουγγαρία μέχρι το Ιράν. Στην Ρόδο ανθίζει τον Απρίλη.

που χρησιμοποιείται) από 25.000 έως 35.000 είδη. Σίγουρα οι περισσότεροι πιστεύουν, ότι οι ορχιδέες είναι φυτά των τροπικών και αυτό είναι αλήθεια για πολλά από τα ευρέως γνωστά καλλωπιστικά είδη. Αλλά οι ορχιδέες ευδοκιμούν και σε εύκρατες περιοχές. Εκεί όπου εναλλάσσονται εποχές παγετού και ξηρασίας. Το επίγειο περιβάλλον είναι το ασφαλέστερο για την περίοδο της διαχείμασης. Όπου, όπως και στις τροπικές περιοχές, οι συνθήκες είναι ευνοϊκότερες και ως εκ τούτου ο ανταγωνισμός εντονότερος, οι ορχιδέες αναπτύσσονται και σαν επίφυτα πάνω στα δένδρα, για να δέχονται έτσι περισσότερο φως.

Μέχρι πριν λίγα χρόνια επικρατούσε η γνώμη ότι οι ορχιδέες παρουσιάσθηκαν ξαφνικά στη γη, περίπου πριν από 2 εκατομμύρια χρόνια, αφού τόσο είχαν χρονολογηθεί τα παλαιότερα απολιθώματα του είδους. Όμως μια και πρόσφατα ανακαλύφθηκε σε ασβεστόλιθους του ανώτερου μειώκενου στην Γερμανία απολιθώματα που υπάρχει σε ορχιδέα και είναι ηλικίας 15 εκατομμυρίων ετών, προκύπτει ότι αυτές υπήρχαν τουλάχιστον από τότε στην Ευρώπη,

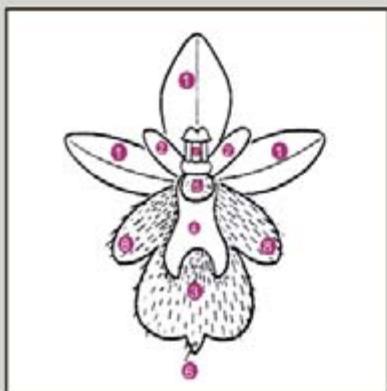
που εκείνη την εποχή είχε τροπικό κλίμα. Όμως και πριν βρεθεί το απολίθωμα αυτό, πολλοί βιτανολόγοι υποστήριζαν ότι ήταν αδύνατο οι ορχιδέες μόνο σε 2 εκατομμύρια χρόνια να εξαπλωθούν σε όλο τον κόσμο και να προσαρμοσθούν σε τόσο διαφορετικά είδη κλίματος. Πάντως, ακόμη και εάν θεωρήσουμε ότι οι ορχιδέες έχουν ένα παρελθόν 20 έως 30 εκατομμυρίων ετών, είναι σχετικά νέο είδος σε υγέη με τα πρώτα μονοκοτυλήδονα που παρουσιάστηκαν πριν από 200 εκατομμύρια χρόνια, τα δικοτυλήδονα πριν από 150 και τα κωνοφόρα πριν από 300.

Όυσον αφορά τη θέση των ορχεδοειδών στο βασιλείο των φυτών αυτές ανήκουν στα σπερματόφυτα, δηλαδή αυτά που πολλαπλασιάζονται με σπόρους. Από τα σπερματόφυτα ανήκουν στα αγγειόσπερμα. Αυτά είναι φυτά που έχουν κλειστή ωθήκη που περιέχει τα ωάρια. Τα αγγειόσπερμα χωρίζονται στα δικοτυλήδονα και τα μονοκοτυλήδονα, όπου ανήκουν οι ορχιδέες. Πιθανόν οι ορχιδέες να προήλθαν από τα λειροειδή, που είναι η οικογένεια όπου ανήκουν οι κρίνοι, οι τουλίπες, τα ζουμπούλια,

ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΑΝΘΟΥΣ

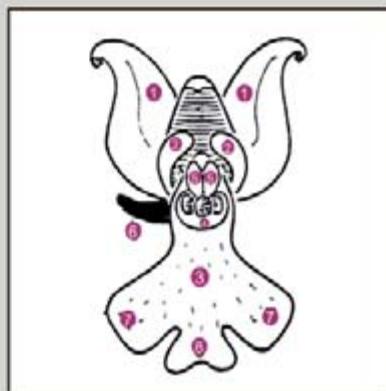
Άνθος ορχιδέας του γένους *ophrys* (όφρυς)

1. Σέπαλα	5. Βάση του χείλους
2. Πέταλα	6. Προσθήκη του χείλους
3. Χείλος	7. Κύνας με ανθήρες
4. Σημάδι	8. Πλαινά λοβία

Άνθος ορχιδέας του γένους *orchis* (όρχις)

1. Σέπαλα	5. Ανθήρες
2. Πέταλα	6. Πλήκτρο
3. Χείλος	7. Πλαινά λόβια
4. Στίγμα	8. Μεσαίο λοβίο

H Orchis italica που το σχήμα της μοιάζει με άνθρωπο με ουρά και μεγάλα αυτιά ενέπνευσε τον Διοσκουρίδη που την ονόμασε "Σατύριον Ερυθρόνιον" και "Πριαπίσκο" από τον Πριάπο τον Θεό της γονιμότητας. Έχει ύψος από 20 έως 50 πόντους και τα φύλλα της έχουν χαρακτηριστικούς μαύρους λεκέδες. Στην Ρόδο ανθίζει από τις αρχές του Μάρτη. Την βρίσκουμε συχνά σε πλαγιές ξηροποτάμων. Ο χρωματισμός του άνθους ποικίλει από το ολόλευκο μέχρι το ανοιχτό κόκκινο.

κτλ. Εξετάζοντας τα λουλούδια τους βρίσκουμε πολλές ομοιότητες. Τα λειροειδή έχουν εξαιρετικά ανθη με όλα τα μέρη του άνθους να είναι πολλαπλάσια του τρία, και να είναι διατεταγμένα γύρω από το κέντρο. Έτσι έχουν τρία σέπαλα, τρία πέταλα, εξι στήμονες και τρία στίγματα στον ύπερο.

Οι ορχιδέες έχουν την ίδια μορφολογία και έτσι έχουν κι αυτές τρία σέπαλα που δύνανται να πάρουν μεγαλύτερο, κι είναι χρωματιστά ενώ στα περισσότερα λουλούδια είναι πράσινα. Έχουν επίσης τρία πέταλα εκ των οποίων το κάτω είναι πολύ μεγαλύτερο και έντονα χρωματισμένο με ποικιλά υχέδια. Από αυτό συνήθως έλκονται τα έντομα που τις γονιμοποιούν. Πολλές φορές το χειλος ή γλώσσα (έτσι ονομάζεται) χωρίζεται σε λοβία και είναι χνουδωτό. Σε μερικά είδη, όπως τα *Paphipedium coryanthes* και *Acineta*, το χειλος σχηματίζει σακούλα. Εάν το έντομο πέσει μέσα, για να βγει πρέπει να περάσει μέσα από τα αναπαραγωγικά όργανα του άνθους και έτσι πραγματοποιείται η γονιμοποίηση.

Την ιδιότητα των ορχεδοειδών να διακοσμούν το χειλος εκμεταλλεύονται οι καλλιεργητές για την δημιουργία νέων ιβριδίων. Στα πρώτα στάδια του άνθους το χειλος βρίσκεται στο επάνω μέρος αλλά καθώς εξελίσσεται ο μύσχος στρίβει (respiration) και μεταφέρεται από κάτω. Το αναπαραγωγικό σύστημα των ορχεδοειδών διαφέρει από τα άλλα λουλούδια. Τα αρσενικά όργανα, οι στήμονες, και τα θηλυκά, τα στίγματα του υπέρου, το καθένα από τρία, σχηματίζουν στο κέντρο του άνθους ένα σύμπλεγμα, το γυμνοστήμνιο, ενώ στα πιο πολλά λουλούδια το στίγμα βρίσκεται στο κέντρο και οι στήμονες με τους ανθήρες που περιέχουν τη γύρη περιψετρικά.

Κάποιες ορχιδέες όπως οι *Catasetum* έχουν αρσενικά και θηλυκά λουλούδια, γεγονός το οποίο σε συνδυασμό με την όψη τους, ώθησε παλαιότερα τους μελετητές να τις θεωρούν - εισφαλμένα - διαφορετικά είδη. Σε κάποιες ορχιδέες, όπως του γένους *Orchis*, το χειλος προεκτείνεται από τη βάση προς τα πίσω. Η κατασκευή αυτή μοιάζει με σωλήνα, περιέχει νέκταρ και λέγεται πλήκτρο. Τα άνθη των ορχεδοειδών είναι ζυγόμορφα, δηλαδή συμμετρικά ως προς τον κατακόρυφο άξονα. Τα ευρωπαϊκά ορχεδοειδή, περίπου 520 είδη, είναι επίγεια ενώ τα τροπικά είδη είναι, ως επί

το πλείστον, επίφυτα. Έχουν πολύ πιο μικρά λουλούδια και γι' αυτό πρέπει να τα δει κανείς μεγενθυμένα για να διακρίνει την ομοφυΐα τους. Όμως δεν υπερούν σε σχήματα και χρώματα από τα τροπικά. Δεν είναι τυχαίο ότι στο περιοδικό NATIONAL GEOGRAPHIC (Απρίλιος 1971) που παρουσιάστηκε ένα άρθρο για τις ορχιδέες όλου του κόσμου, στο εξώφυλλο έβαλαν την φωτογραφία της ελληνικής ενδημικής *Ophrys cretica*, με την σημείωση ότι αυτή η ορχιδέα μιμείται ένα κολεόπτερο για να προσελκύσει τους επικονιαστές.

Οι αρχαίοι έλληνες ορμάμενοι από το σχήμα των βολβών που μοιάζουν με όρχεις τις ονόμασαν ορχιδέες. Μάλιστα τις συνέδεσαν με τους σάτυρους απ' όπου η ονομασία τους "SATYPION". Έτσι ο Διοσκουρίδης περιγράφει το είδος SATYPION EPHYTHRONION, που πιθανόν να είναι η *Orchis italica* που τα σέπαλά της μοιάζουν με αυτιά και ο μεσαίος

Orchis colina. Ανθίζει σε δυο περιόδους, μια στο τέλος του Γενάρη και μια τον Απρίλιο. Πρωτικά αλκαλικά εδάφη. Την βρίσκουμε σε ξερολίβαδα και στις πλαγιές των δρόμων. Με κέντρο εξάπλωσης το νοτιοανατολικό Αιγαίο (Κρήτη) είναι πολύ σπάνια εκτός Ελλάδος.

Η *Ophrys* της φωτογραφίας μιμείται σε σχήμα και υφή (είναι ευδιάκριτες τόσο στο λουλούδι όσο και στο έντομο οι λεπτές τριχούλες) το θηλυκό του εντόμου. Το αρσενικό που εκκολάπτεται συνήθως 10-15 μέρες πριν το θηλυκό ξεγελέται και καθίζει στο άνθος για να ζευγαρώσει: οι βόλοι της γύρης (πολίνια) κολλούν επάνω του και αυτό τις μεταφέρει σε άλλα λουλούδια. Το έντομο δεν καταφέρνει να ζευγαρώσει αλλά η ορχιδέα πολλαπλασιάζεται.

Το απαπαρωγικό σύστημα των οφρεδοειδών

λουλούδια. Τα αρσενικά όργανα, οι στήμονες, και τα θηλυκά, τα στίγματα του υπέρου, το καθένα από τρία, σχηματίζουν στο κέντρο του άνθους ένα σύμπλεγμα, το γυμνοστήμνιο, ενώ στα πιο πολλά λουλούδια το στίγμα βρίσκεται στο κέντρο και οι στήμονες με τους ανθήρες που περιέχουν τη γύρη περιμετρικά.

λοβός της γλώσσας με ουρά. Την συνοδεύει και με το όνομα "ΠΙΡΙΑΠΙΣΚΟΣ" που την συνδέει με τον Πρίαπο, τον θεό της γονιμότητας, προστάτη των κήπων και των αιμελιών. Το γένος "ΣΕΡΑΠΙΑΣ" ίσως να οφείλει το όνομά του στον Σεράπι, Αιγυπτιακό θεό της γονιμότητας. Η διαφορά στο μέγεθος των κονδύλων οδήγησε τον Πλίνιο τον πρεσβύτερο, να υποστηρίζει ότι αναλογικά με το μέγεθός τους ενέτειναν ή μείωναν την σεξουαλική ορμή. Και ο Διοσκουρίδης ανέφερε, ότι οι μεγάλοι κονδύλοι όταν κατανάλωθούν, θα χαρίσουν αρσενικά

παιδιά στους άνδρες και οι μικροί κόρες στις γυναίκες.

Είναι πιθανό οι αρχαίοι έλληνες να ονόμαζαν και "ΥΑΚΙΝΘΟΥΣ" τις ορχιδέες. Ο Θεόφραστος (370 π.Χ.) αναφέρεται ότον ανοιξιάτικο Υάκινθο που το λουλούδι του έχει μεγάλη διάρκεια, ένα χαρακτηριστικό των ορχεδοειδών. Και έχει χρώμα μαύρο, δύπως πολλές *Ophrys* ενώ οι υάκινθοι έχουν συνήθως ανοιχτά χρώματα. Πιθανόν τα σχέδια που υπάρχουν στο χείλος του γένους *Ophrys* να τα θεωρούνται οι αρχαίοι σημάδια πένθους. Έτοι τα

λουλούδια που κρατούσαν παιδιά ντυμένα στ' άνπρα στην γιορτή της Δήμητρας και που έφεραν στημάδια πένθους για να δηλώσουν την θλίψη που προκαλούσε η απαγωγή της Περσεφόνης, ίνως να ήταν *Ophrys*.

Ο Πλίνιος ο πρεσβύτερος ονόμασε όφρους ένα μικρό λουλούδι που χρησιμοποιούσαν για να βάφουν τα μαλλιά και ο Θεόφραστος αναφέρει το γένος ΕΠΙΠΑΚΤΙΣ. Τα έντονα σχέδια και χρώματα του χειλούς έχουν σκοπό να προσελκύουν τα αρσενικά έντομα. Για να υπάρξει εξέλιξη και ποικιλομορφία στα είδη δεν αρκεί η γονιμοποίηση στα πλαίσια του ίδιου άνθους αλλά πρέπει η γύρη να μεταφερθεί σε άνθος άλλου φυτού του ίδιου είδους. Η γύρη στα ορχεδοειδή δεν έχει τη μορφή της λεπτής σκόνης όπως στα υπόλοιπα λουλούδια αλλά σχηματίζει βώλους που ονομάζονται *polinia*.

Η ενδοεπικονίαση συντελεί στην συσσώρευση κακών χαρακτηριστικών ενώ με την διαπτυσσόμενη επικονίαση επιτυγχάνεται η διάδοση των γονιδίων που δίνουν τα χαρακτηριστικά του κάθε είδους. Έτσι ο ρόλος των εντόμων είναι πρωταρχικής σημασίας. Γι' αυτό οι ορχιδέες έχουν αναπτύξει διάφορες στρατηγικές για να τα προσελκύσουν. Κάποιες που δεν έχουν νέκταρ μιμούνται και ανθίζουν στην περιοχή, την ίδια χρονική περίοδο με άλλα φυτά που διαθέτουν λουλούδια με νέκταρ, ώστε τα έντομα να ξεγελαστούν και να επισκεφθούν και αυτές. Στο γένος *Ophrys* παρατηρούμε ότι το χειλος μιμείται το σχήμα και την υφή του θηλυκού εντόμου, που επικονιάζει ξεχωριστά το κάθε είδος, και έτσι τα αρσενικά έντομα που εκκολάπτονται νωρίτερα από τα θηλυκά ξεγελιούνται και κάθονται επάνω νομίζοντας ότι είναι θηλυκό έντομο. Συγχρόνως το λουλούδι παραγάγει κάποιες οισμές που δεν είναι αντιληπτές από τους ανθρώπους, και μοιάζουν με τις φεροφρόμνες που εκκρίνουν τα θηλυκά έντομα διεγείροντας έτσι περισσότερο τα αρσενικά.

Η κοινή ονομασία "ΜΕΛΙΣΣΑΚΙ" για τις *Ophrys* δόθηκε γιατί το χειλος τους που διαθέτει τρίχες και ψεύτικα μάτια, σε μερικά είδη μοιάζει με μέλισσα. Όταν το αρσενικό έντομο καθίσει στο χειλος, οι βώλοι της γύρης συνδυασμένοι με μια κολλώδη ουσία που βρύσκεται στο στήγμα στερεώνονται επάνω του, για να τους μεταφέρει κατόπιν σε κάποιο άλλο άνθος και να επιτευχθεί η γονιμοποίηση.

Η μοναδικότητα του σχήματος του χειλούς συντελεί ώστε κάθε είδος να έχει τον δικό του αποκλειστικό επικονιαστή. Ο μελετητής των ορχεδοειδών *Paulus* συνδέει την κατανομή των ορχεδοειδών άμεσα με το είδος του επικονιαστή και θεωρεί ότι δύο είδη που γονιμοποιούνται από το ίδιο έντομο είναι πολύ συγγενιακά αν όχι όμοια.

Υπάρχουν βέβαια και αρκετά είδη όπως η *Ophrys apifera* και μερικά είδη *Epiractis* στην Ελλάδα που γονιμοποιούνται με αυτοεπικονίαση. Σε αυτά οι γυροφόροι στήμονες των ανεπτυγμένων αλλά ανεπικονίαστων λουλουδιών γέρονταν προς τα κάτω για να πλησιάσουν το πλήκτρο και με τις κινήσεις με το φύσημα του αέρα να έρθουν αυτά σε επαφή μεταφέροντας τους βώλους της γύρης. Παρ' όλα αυτά λίγα άνθη κατορθώνουν να γονιμοποιηθούν.

Ευτυχώς που οι ορχιδέες παραγάγουν και σπόρους, που επειδή είναι μικροσκοπικοί και δεν έχουν αποθέματα θρεπτικών ουσιών, πρέπει να συμβιώσουν με κάποιο μύκητα για να αναπτυχθούν. Αυτός εισχωράντας μέσα στο σπόρο, του παρέχει τα απαραίτητα στοιχεία για την ανάπτυξη, όπως νερό και υδατάνθρακες, ενώ αυτός απορροφά από τον σπόρο, σαν αντάλλαγμα, διάφορες οργανικές ενώσεις. Η συμβίωση είναι απαραίτητη μέχρις ότου το φυτό να μεγαλώσει, να αναπτύξει ρίζες και φύλλα, και να μπορεί να τραφεί πια μόνο του.

Αντίθετα οι σαπροφυτικές και υπόγειες ορχιδέες που δεν παραγάγουν χλωροφύλλη εξαρτώνται από τον μύκητα για όλη τους τη ζωή. Ανέφερα υπόγειες γιατί, όσο και να φαίνεται παράδοξο, υπάρχουν κάποια είδη που περνούν όλη τους τη ζωή, και ακόμη ανθίζουν, κάτω από τη γη χωρίς να δουν ποτέ το φως του ήλιου. Τέτοιο είναι το ενδημικό της δυτικής Αυστραλίας *Rizanthella gardneri* που τυχαία βρέθηκε το 1928.

Οι σπόροι των ορχεδοειδών περικλείονται σε κάψες και είναι χιλιάδες. Ο Δαρβίνος μάλιστα μέτρησε ότι αυτή της *Maxilaria* περιέχει 1.754.405 υπόρους. Είναι πολύ ελαφροί και μεταφέρονται εύκολα από τον άνεμο έως και 200 χιλιόμετρα μακριά. Όταν πέσουν στο έδαφος μικρά τριχοειδή ελατήρια διογκώνονται από την υγρασία και πιέζονται ανοιγόντων την κάψα. Από το έμβρυο αναπτύσσεται ένας κώνδυλος με φύτρο, ρίζες και αργότερα φύλλα. Στην διάρκεια του χειμώνα οι βολβοί είναι

δύο, το καλοκαίρι αποσυντίθεται ο ένας και μεγαλώνει ο καινούργιος. Τα γένη *Orchis* και *Ophrys* έχουν κονδύλους στρογγυλούς, ενώ αυτό του γένους *Dactyloriza* έχουν σχήμα παλάμης. Κάποια είδη όπως η *Coralariza* αναπτύσσουν έρποντα φίλωματα.

Στην διάρκεια της άνοιξης και του καλοκαιριού οι ορχιδέες βλαστάνουν, ανθίζουν και καρποφορούν, μία διαδικασία που κρατάει από λίγες εβδομάδες έως μήνες. Μετά μαραίνονται. Το υπέργειο τμήμα εξαφανίζεται και παραμένουν μέσα στη γη οι κόνδυλοι για όλη τη διάρκεια του χειμώνα για να ξαναβλαστήσουν την επομένη άνοιξη, εάν οι συνθήκες είναι ευνοϊκές. Όταν οι συνθήκες δεν ευνοούν, οι κόνδυλοι μπορεί να μείνουν κάτω από τη γη έως και για πολλά χρόνια μέχρι να βρουν τις κατάλληλες για βλάστηση. Άλλα και τότε δεν είναι σίγουρο ότι θα ανθίσουν. Το *Cypripedium kalleolus*, κάποιες φορές ανθίζει μετά από 15 χρόνια και άλλες όπως η *Orchis ustulata* και οι δακτυλόριζες *Maculata*, *Incarnea* και *Majalis* μετά από 10 χρόνια.

Από το 1922 οι επιστήμονες ανακάλυψαν ότι οι υπόροι των ορχεδοειδών μπορούν να αναπτυχθούν και χωρίς την παρουσία μυκήτων, αρκεί να τους τροφοδοτήσουμε με τα στοιχεία που θα έπαιρναν από αυτούς. Παραλλήλα βρέθηκε και η μέθοδος του πολλαπλασιασμού από μεριστεμικά κύτταρα, η οποία παράγει όμοιους κλώνους. Έτσι αναπτύχθηκε η βιομηχανία των ορχεδοειδών και δεκάδες υβρίδια κατέκλυσαν τις ανθαγορές. Πριν ανακαλυφθεί η μέθοδος της μεριστεμίας ένα υβρίδιο, που συνήθως δεν παράγει όμοιους απογόνους, ήταν πολύ δύσκολο να πολλαπλασιασθεί και εάν αυτό γινόταν, τα παραγόμενα φυτά ήταν ελάχιστα και κόστιζαν πανάκριβα. Όμως τώρα παίρνονται τα κύτταρα από την κορφή νεαρών βλαστών και βάζοντάς τα μέσα σε ειδικά θρεπτικά διαλύματα αυτά αρχίζουν να πολλαπλασιάζονται ατελείωτα σχηματίζοντας κυτταρικά συσσώματα, που μπορούν να χωριστούν και να

δώσουν πανομοιότυπους κλώνους με πολύ χαμηλό κόστος.

Οι υβριδισμοί των ορχεδοειδών άρχισαν το 1856 στην Αγγλία από τον γιατρό **John Harris** και τον κηπουρό **John Dominy** που κατάφεραν να φτιάξουν ένα λουλούδι από διασταύρωση δύο ειδών *Calanthe*. Τώρα πια υπάρχουν περισσότερα από 50.000 υβρίδια. Υβριδισμοί συμβαίνουν και στις ελληνικές ορχιδέες ανάμεσα σε συγκεκριμένα είδη, γι' αυτό και η κατανομή τους συχνά είναι πολύ δύσκολη. Σήμερα αυτούς που ασχολούνται με την κατανομή των ορχεδοειδών μπορούμε να τους ξεχωρίσουμε στους συγκεντρωτικούς και τους αποκεντρωτικούς. Οι πρώτοι συμπτύσουν τα είδη (κυρίως Γερμανοί και Ολλανδοί) και άλλους που τα πολλαπλασιάζουν, όπως οι Βέλγοι. Έτσι στα τρία πιο σημαντικά βιβλία έχουμε διαφορετικούς αριθμούς για τα ευρωπαϊκά είδη. Ο Γερμανός **Karl Peter Buttler** στο "Field guide to orchids of Britain and Europe" αναφέρει ότι τα βιωτικά είδη είναι 250 και μαζί με τις ποικιλίες και τα υπερίδη περιγράφει 743. Οι Γερμανοί **Bauman Kunkele** και **Lorenz** στο "Orchideen Europas", έκδοση 2006, περιγράφουν 454 είδη και ο Βέλγος **Piere del Force** στο "Guide des Orchidées d'Europe", κι αυτό έκδοση του 2006, αναφέρεται σε περισσότερα

από 520 είδη. Πίσω από αυτή την αισθηματική ακρύβεται η αντιπαλότητα που υπάρχει μεταξύ των ερευνητών. Έτσι ενώ, όταν για πρώτη φορά περιγραφεί κάποιο είδος συνοδεύεται μόνο από το όνομα του πρώτου που το περιέγραψε, όταν κάποιος άλλος περιγράψει ένα υποείδος τα δύο ονόματα συνυπάρχουν και καμια μόνη φορά αυτό του πρώτου μπαίνει σε παραδένθεση. Είναι δε συχνό φαινόμενο, πως η προσέλευση κάποιος που βρήκε ένα νέο είδος να το περιγράψει, κάποιοι εκμεταλλευόμενοι τις πληροφορίες του να το παρουσιάσουν σαν να το βρήκαν αυτοί. Αυτή η αντιπαλότητα μεταξύ των *Orchis hunteri*, δηλαδή των κυνηγών

ορχιδεοειδών, υπάρχει σε παγκόσμιο επίπεδο από πολύ παλιά, και οφείλεται στην ακαταμάχητη γονητεία που αυτά εκπέμπουν.

Η θαυμάσια *Orchis lactea*. Υπάρχει στην Ρόδο σε διάφορες χρωματικές παραλλαγές και ακόμη την ιδιαίτερα σπάνια ποικιλία που τα σημάδια του χείλους έχουν σκούρο βισσινί χρώμα. Ανθίζει τον Μάρτη και Απρίλιο, σχηματίζοντας κατά τόπους σημαντικούς πληθυσμούς. Την βρίσκουμε σε ανοιχτά μέρη, χέρσα χωράφια και ελαιώνες.

Καταγράφοντας τις ορχίδεες της Ρόδου

Hρόδος, ένα από τα φωτεινά νησιά της χώρας μας, έχει περισσότερες από 3.000 ώρες ηλιοφάνειας τον χρόνο. Είναι ένα από τα μέρη με τις περισσότερες ευρωπαϊκές ορχιδέες, με περίπου 50 είδη. Οι περισσότερες βρίσκονται στο νότιο τμήμα και την ενδοχώρα, μέρη με λιγότερη τουριστική ανάπτυξη. Το κλίμα είναι ιδιαίτερα ζειστό και ξηρό το καλοκαίρι και οι βροχοπτώσεις είναι περιορισμένες, κυρίως το χειμώνα. Γεωλογικά θα λέγαμε ότι επικρατούν ιζήματα του καινοζωϊκού και του μεσοζωϊκού. Επικρατεί σε αυτά η βασική αντίδραση. Λιγότερα είναι τα δξιά πετρώματα, όπως ο ψαμμίτης. Γενικά υπάρχουν ασβεστόλιθοι, φλύσχης, οφιόλιθοι, μάργαρες, κτλ. Η ποικιλομορφία στο ρή των εδαφών με αυτή των βιοτόπων ευνοεί την

ανάπτυξη του τόσο μεγάλου αριθμού ορχεδοειδών. Ψηλά βουνά δεν υπάρχουν στο νησί. Η βόρεια μεριά του **Ακραμύτη** (825 μ.) καλύπτεται με πευκοδάσος, στο οποίο έχουν φτιαχτεί πολλοί δασικοί δρόμοι, στους οποίους μπορούμε να μπούμε λίγο πριν το χωριό **Σιάνα**. Στη διασταύρωση με τον χωματόδρομο υπάρχει ένα φυλάκιο της Δασοφυλακής. Εδώ υπάρχουν από αρχές Μαρτίου πολλά είδη, όπως : *Neotinea maculata* (σε μεγάλες συγκεντρώσεις), *Barlia robertiana*, *Anacamptis pyramidalis*, *Ophrys sicula*, *Orchis anatolica*, κτλ.

Η περιοχή νότια του Απόλλωνα προς Λάρεδο, που την διασχίζει βατός χωματόδρομος, καλύπτεται από αραιά δάση και ξεφωτά όπου υπάρχουν *Orchis sancta*, *Serapias*, *Bergon II*, *Ophrys omegaifera*, *Orchis*

Ophrys candida: εντοπίσθηκε πρώτη φορά στην Κρήτη το 1985. Το όνομα δόθηκε από το CANDIA (ΗΡΑΚΛΕΙΟ). Την βρίσκουμε από την Νότια Ιταλία μέχρι τις ακτές της Τουρκίας. Ξεχωρίζει εύκολα από το ευρύ στο κάτω μέρος χνουδωτό χελός. Είναι σπάνιο είδος και ανθίζει στις αρχές του Απρίλη σε ποικιλόμορφα εδάφη.

Ophrys ataviria: Ενδημική της Ρόδου και ίσως των γειτονικών ακτών της Τουρκίας είναι ένα από τα πιο σπάνια είδη. Ανθίζει στο τέλος του Απρίλη. Φθάνει τους τριάντα πόντους σε ύψος και βγάζει 3-10 λουλούδια.

lactea, *Orchis italicica*, *Orchis papilionacea*, κτλ. Στην περιοχή υπάρχουν και άλλα υπάνια φυτά που ανθίζουν την ίδια εποχή, όπως: το ενδημικό της Ρόδου *Erysimum-rhodense* (κίτρινα λουλούδια), *Tulipa saxatilis*, *Dianthus elegans*, *Gypsophila confertifolia*, *Minutaria mesogitana subsp. kotsyana* κτλ.

Ο Προφήτης Ηλίας (798 μ.), στα δυτικά της Ρόδου, είναι ένα βουνό όπου επικρατεί το κυπαρίσσιο (*Cypressus sempervirens*) και το πεύκο (*Pinus brutia*). Η άσφαλτος φθάνει μέχρι την κορυφή όπου υπάρχουν και δύο παλιά ξενοδοχεία φτιαγμένα από τους Ιτα-

λούς. Εδώ είναι ο βιότοπος της εντυπωσιακής *Paeonia rhodia*, και των επίσης ενδημικών: *Anthemis rhodensis*, *Fritilaria rhodia*, *Silene salamandra*, *Cyclamen repandum subsp. rhodense*. Από ορχιδέες υπάρχουν *Aceras anthroporum*, *Ophrys lucis*, *Orchis anatolica*, *Orchis morio*, κτλ.

Δεξιά και αριστερά του δρόμου που οδηγεί στην Λίνδο το τοπίο είναι γυμνό αιβεστολιθικό. Εδώ συναντάμε πολλές *Ophrys*, μεταξύ των οποίων την *Ophrys fusca subsp. lindia* (από το Λίνδος), που έχει εντοπισθεί εδώ πρώτη φορά το 2001 από τους (H. F.

Paulus) Kreutz. Ανθίζει στις αρχές Απριλίου. Επίσης εδώ προς το τέλος Μαρτίου υπάρχει η *Ophrys cretica* Subsp. *beloniae*.

Πηγαίνοντας από τον Λάρδο για τα Λάερμα, στα ξέφωτα του αραιού δάσους, αριστερά από το δρόμο, μπορούμε να βρούμε τη *Ophrys dodekanensis*, που πιθανόν να είναι ενδημική της Ρόδου. Από μέσα Φεβρουαρίου μέχρι τέλος Μαρτίου, στην ίδια περιοχή θα βρούμε τις : *Ophrys oestifera*, *Ophrys ferrum-equinum*, *Ophrys sitiaca*, *Orchis fragrans*.

Από την παραλιακή άσφαλτο, που συνδέει την Κατταβιά με την Απολακκιά, στο ύψος περίπου των βραχονησίδων Χτένια, που φαίνονται καθαρά στα δυτικά, ξεκινάει ένας χωματόδρομος που μέσα από χωράφια στην αρχή και λόφους μετά, οδηγεί στον Μεσαναγρό. Πριν φθάσουμε στο χωριό, στα Φρύγανα, μέσα θα βρούμε την *Ophrys maxima* (συνώνυμο *Episcopalis*), *Ophrys speculum*, *Ophrys fusca* Subsp. *leucadica*. Επίσης πολλά είδη υπάρχουν στους μικρούς λόφους δίπλα στο δρόμο από τη διασταύρωση μέχρι τη Καταβιά.

Από την Καταβιά ξεκινάει άσφαλτος που οδηγεί στο Πρασονήσι, στο νοτιότερο τμήμα της Ρόδου. Στα δυτικά του δρόμου υπάρχει σπρατόπεδο και ανατολικά ξεκινάει το πεδίο βολής, που ανάφερα στην αρχή του άρθρου. Το τοπίο είναι ξερό χωρίς δένδρα. Ψάχνοντας, όχι μακριά από το δρόμο, μπορούμε να βρούμε: *Ophrys cressa*, *Ophrys parvula* (ενδημική της νότιας Ρόδου) αρχές Απριλίου, και *Ophrys attaviria*.

Κοντά στον Αρχάγγελο στα ασβετολιθικά βουνά - όπου βρίσκεται και το πιο αξιόλογο σπήλαιο της Ρόδου - μπορούμε να βρούμε την *Ophrys persephoneae* (πιθανόν ενδημική), την *Ophrys cinereophila*, την *Ophrys heterochila* και την πολύ σπάνια ενδημική της Ρόδου *Ophrys halia*.

Στην περιοχή του Ασκληπιείου υπάρχουν : *Baplia robertiana*, *Orchis italica*, *Ophrys candida*, *Ophrys cornutula*.

Η περιοχή γύρω από τον Άγιο Ισίδωρο είναι καλός βιότοπος. Μπορούμε να βρούμε : *Neotinea maculata*, *Ophrys britopertha*, *Ophrys lucis*, *Orchis provincialis*, *Spiranthes spiralis*. Για τον αρχιβή αριθμό των ειδών που υπάρχουν στη Ρόδο δεν έχουμε ακόμη σαφή

ιδέα. Ο Γιάννης Καλοπίσης στο "Ορχεδοειδή της Ελλάδας : Απόγραφη & Επισκόπηση", που εξέδωσε το Μουσείο Κρητικής Εθνολογίας το 1998, αναφέρει 51 είδη, οι Kretzschmar και Eccarius στο "Ορχιδέες της Κρήτης & της Δωδεκανήσου" περίπου 50, πολύ περισσότερα οι Bauman, Buttler, Kreutz και Delforge στα βιβλία τους. Όσα και να είναι, η Ρόδος αποτελεί έναν κίτρο της Εδέμι για τους φίλους των ευρωπαϊκών ορχεδοειδών.

Βέβαια στην Ελλάδα ελάχιστοι ασχολούνται με αυτά, ενώ στην υπόλοιπη Ευρώπη υπάρχουν δεκάδες σύλλογοι ορχιδεόφιλων, παρ' όλο που είμαστε η μόνη χώρα που ωφελείται από το τουριστικό ρεύμα όσων αγαπούν τις ορχιδέες. Δυστυχώς στη Ρόδο, με την επέκταση της τουριστικής ανάπτυξης προς τα νότια και την συνεχή οικοδόμηση, οι βιότοποι απειλούνται και ο αριθμός των ορχεδοειδών συνεχώς μειώνεται. Ο μεγαλύτερος πάντως εχθρός είναι η υπερβόσκηση, μιας και τα αιγαπορόβατα θεωρούν τις ορχιδέες "καλό μεζέ". Υπάρχουν βέβαια νόμοι στην Ευρωπαϊκή Ένωση που προστατεύουν τις ορχιδέες, αλλά αυτό λίγο αρκεί. Αν καταφέρουμε να δεξιούμε με τις φωτογραφίες στον πολύ κόσμο την ομορφιά των ελληνικών ορχεδοειδών, ίσως κάπι να πετύχουμε.

Ψάχνοντας στους βιότοπους της Ρόδου για σπάνια είδη ορχεδοειδών, από τα οποία άλλα εντόπισα και άλλα όχι, όπως την *Orchis punctulata* και την *Comperia comperiana*, για μένα ήταν μια συναρπαστική εμπειρία που με γέμισε με ανάμικτα συναυτισθήματα χαράς και απογοήτευσης. Εμπειρίες που δεν υπολοιπόταν σε τίποτα από αντίστοιχες που είχα σε ζωγόκλεις των τροπικών. Εξ' άλλου και εκεί οι πιθανότητες να βρεθεί ένα νέο είδος δεν είναι περισσότερες από όσες υπάρχουν ψάχνοντας στην Ελλάδα και το νέο τροπικό είδος το πιο πιθανό είναι να είναι το ίδιο μικρό με τα δικά μας, αφού τα περισσότερα μεγάλα και εντυπωσιακά είδη έχουν βρεθεί και περιγραφεί εδώ και δεκαετίες.

Εξ' άλλου στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια αρκετά νέα είδη έχουν περιγραφεί. Άλλα ίσως το πιο έντονο συναίσθημα που ένοιωσα, όσο ασχολούμαι με τις ελληνικές

ορχιδέες, είναι η οργή. Σπάνια είδη ξεπατώνυται και χάνονται εξ αιτίας οικοδομικών εργασιών, δημοσίων έργων, παραγόμη καλλιέργεια δασικών εκτάσεων και από υπερβόσκηση. Και εάν αυτές οι δραστηριότητες φαίνονται απαραίτητες, διότι συνδέονται με την τουριστική ανάπτυξη ή την επιβίωση των κτηνοτρόφων, τι θα λέγατε για αυτό που έμαθα ότι συμβαίνει κάθε άνοιξη στο **Ρέθυμνο της Κρήτης**: Νομάδες τα γιγάντιοι κύριουν χιλιάδες ορχιδέες του πανέμορφου είδους *Barlia robertiana* (*Himantoglossum robertianum* κατά τον delforge) - και αυτό προστατευόμενο με νόμο όπως όλες οι ορχιδέες - από την πεδιάδα της Μεσαράς και τις πωλούν στα παζάρια και τις λαϊκές του Ρεθύμνου, βαπτίζοντάς τες "μανουσάκια". Οι δε νοικοκυρές της Κρήτης χωρίς να το γνωρίζουν, τις αγοράζουν και στολίζουν με αυτές τα υπέρια τους. Το είδος αυτό με την κοινή ονομασία Γιγαντοορχιδέα είναι από τις μεγαλύτερες και πιο εντυπωσιακές της Ευρώπης με κέντρο εξάπλωσης την νότια Ελλάδα και τα τελευταία χρόνια βρίσκεται σε συνεχή υποχώρηση. Ελπίζω φέτος η ενημέρωση που θα κάνω στις Αυτονομικές Αρχές της πόλης να περιορίσει το θλιβερό φαινόμενο.

Ένα άλλο εντυπωσιακό ευρωπαϊκό είδος το *Cypripedium calceolus*, που υπάρχει η πιθανότητα να φύεται και στα δάση της Ροδόπης (παρ' όλο που ακόμη δεν έχει εντοπισθεί), για τους ίδιους λόγους κινδυνεύει να εξαφανισθεί.

Μια άλλη καταστροφική για τις ορχιδέες της χώρας μας δραστηριότητα είναι αυτή της συλλογής του σαλετιού. Αυτό το ρόφημα, που ακόμη κάποιοι πωλούν στους δρόμους, γίνεται κονιορτοποιώντας ξεραμένους βιολβιούς ορχεδοειδών που ξεπατώνονται κατά χιλιάδες. Στην Τουρκία, απ' όπου προέρχεται η

μεθόδος, είναι η κύρια αιτία που σχεδόν εξαφανίσθηκε η *Comperia comperiana*, ένα από τα ομορφότερα ευρωπαϊκά είδη. Κι όμως καμμία αυτονομική αρχή δεν απαγορεύει στους σαλεπιτζίδες να πωλούν έστω και κονιορτοποιημένες τις προστατευόμενες ελληνικές ορχιδέες. Ελπίζω το άρθρο μας να τις ευαισθητοποιήσει σε κάποιο βαθμό. Όσοι από τους αναγνώστες θελήσουν να αναχθούν με τις ελληνικές ορχιδέες να είναι σίγουροι ότι θα βρεθούν μπροστά σε έναν εντυπωσιακό μικρόκοσμο γεμάτο απίθανα χρώματα, αρώματα και ωχήματα που σήγουρα θα τους ενθουσιάσει.

Barlia robertiana: μια από τις ομορφότερες και μεγαλύτερες ευρωπαϊκές ορχιδέες που απειλείται άμεσα κυρίως από την αλόγιστη συλλογή των φυτών. Πέρσι την Άνοιξη τις βρίκαμε να πουλιούνται στο παζάρι του Ρεθύμνου στην "Μανουσακία" (που βέβαια δεν έχουν καμιά σχέση με Ορχιδέες) παρόλο που προστατεύονται με νόμο (όπως όλα τα Ορχιδοειδή).

